

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ МІНИ ЯК ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

FEATURES OF LEGAL ADJUSTING OF AGREEMENT OF MINE AS GROUNDS OF ORIGIN OF CORPORATE LAWS

Бутрин Н.С.,

викладач юридичного факультету

Тернопільського національного економічного університету

Дана стаття присвячена розгляду та дослідженню питання про правове регулювання договору міни як підстави виникнення та припинення корпоративних прав. Окрім того, в роботі подається короткий аналіз характерним особливостям при вчиненні договору міни. Автором виявлені, на його думку, основні проблемні питання, існуючі в законодавстві України. Запропоновано деякі ідеї щодо вдосконалення правового регулювання вказаних корпоративних відносин.

Ключові слова: договір, договір міни, правочин, корпоративні права, цінні папери, товар, майно, товариство, власник.

Данная статья посвящена рассмотрению и исследованию вопроса о правовом регулировании договора обмена как основания возникновения и прекращения корпоративных прав. Кроме того, в работе подается короткий анализ характерных особенностей при совершении договора обмена. Автором выявлены, по его мнению, основные проблемные вопросы, существующие в законодательстве Украины. Предложены некоторые идеи относительно совершенствования правового регулирования указанных корпоративных отношений.

Ключевые слова: договор, договор обмена, правовая сделка, корпоративные права, ценные бумаги, товар, имущество, общество, владелец.

This article is sanctified to consideration and research of question about the legal adjusting of agreement of mine as grounds of origin and stopping of corporate laws. Except that, a short analysis is in-process given to the characteristic features when making agreement of mine. Basic problem questions existing in the legislation of Ukraine are educed an author, according to his opinion. Some ideas are offered on perfection of the legal adjusting of the indicated corporate relations.

Key words: agreement, agreement of mine, legal transaction, corporate laws, securities, commodity, property, society, proprietor.

Актуальність теми обумовлена тим, що особливість договору міни у порівнянні з іншим правочинами щодо відчуження та набуття корпоративних прав полягає у більшій, ніж інші правочини, схожості з договором купівлі-продажу. Особливо ця схожість стала помітною після прийняття нового ЦК України, який, у порівнянні з попереднім, суттєво наблизив договір міни до договору купівлі-продажу. Але незважаючи на те, договір міни є окремою самодостатньою договірною конструкцією. Це і породжує зацікавленість як практиків, так і науковців.

Споріднені питання обраної нами теми досліджували та аналізували такі науковці, як: В.В. Лисенко, І.М. Кучеренко, С.В. Сарбаш, В.М. Кравчук та інші.

В.В. Лисенко виділяє наступні ознаки договору міни: спрямованість на передачу товару; спрямований на передачу товару у власність (повне господарське відання, оперативне управління); відплатність [1, с. 29].

Загалом, варто погодитися з виділеними автором характеристиками договору міни, за винятком назви «товар» для позначення самого предмету.

Проаналізуємо корпоративні права як предмет договору міни. В законодавчій дефініції договору міни предметом визначено товар (ст. 715 ЦКУ). Аналогічне визначення договору міни міститься і в ГК України (ст. 293 ГКУ). Це дає іноді підстави оспорювати законність правочинів щодо набуття та припи-

нення корпоративних прав шляхом укладення договору міни на тому підґрунті, що корпоративні права не є товаром.

Варто навести такий приклад із судової практики ВГС України. Посилаючись на порушення вимог постанови КМ України та НБУ від 10.09.1992 року «Про затвердження правил виготовлення та використання вексельних бланків», згідно з якими векселі можуть видаватися лише для оплати за фактично наданий товар, зважаючи, що вони були предметом договору міни №К/28-99 від 06.12.1999 року цінних паперів (векселів на акції), Позивач просив визнати договір недійсним. У постанові ВГС України від 11 травня 2005 року по справі №39/252 зазначається, що вексель може виступати і як засіб платежу, і як товар, який може продаватися та обмінюватися на інший товар (акції), а тому правові підстави для визнання недійсним договору міни №К/28-99 від 06.12.1999 року відсутні, у зв'язку з чим позовні вимоги в цій частині задоволенню не підлягають [2]. Отже, як бачимо на даному типовому прикладі із судової практики, суди по-різному трактували акції як об'єкт цивільних прав. Одна судова інстанція визнавала акції як товар (а тому визнала наявність договору міни), а інша притримувалась зовсім протилежної позиції.

Тому необхідно з'ясувати: який правовий зміст поняття «товар»? Що є товаром? У відповідності до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»

товар – будь-яка продукція, послуги, роботи, права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу (оплатної передачі) [3]. Корпоративні права не належать до жодного з перерахованого. В тому числі вони не є, як зазначалося раніше, немайними правами. Більшу за колом об'єктів цивільних прав дефініцію товару містить Закон України №2210-III «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року. Товар – будь-який предмет господарського обороту, в тому числі продукція, роботи, послуги, документи, що підтверджують зобов'язання та права (зокрема цінні папери) [4]. Даний закон хоча і містить згадку про цінні папери, але при тлумаченні даної норми приходимо до висновку, що маються на увазі цінні папери (акції) в документарній формі. На сьогодні дане формулювання є застарілим, оскільки акції у відповідності до корпоративного законодавства перебувають тільки у бездокументарній формі. Про такий предмет господарського обороту, як частка, взагалі не йдеться. Тому і дефініція, що міститься в Законі України «Про захист економічної конкуренції» також не підходить.

В ряді нормативно-правових актів (Закон України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», 22 грудня 1998 року №330-XIV, Закон України «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту», 22 грудня 1998 року №331-XIV, Закон України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україні», 22 грудня 1998 року №332-XIV) товар визначається як будь-яка продукція, призначена для продажу. І тільки при аналізі Закону України «Про ціни і ціноутворення» можна прийти до висновку, що в ньому під товаром можуть розумітись також і корпоративні права. Тому, відповідно товар – це продукція, роботи, послуги, матеріально-технічні ресурси, майнові та немайнові права, що підлягають продажу (реалізації) [5]. Оскільки норма закону не обмежується лише майновими чи немайними правами, то можна припустити, що товаром можуть бути також корпоративні права.

Але, незважаючи на це загалом, як бачимо, розуміння товару, за законами України, дещо інше, ніж корпоративні права. Тому дефініція договору міни завжди буде породжувати судові спори у випадку, якщо договір міни корпоративних прав набере більш широкого вжитку.

Крім того, необхідно акцентувати увагу, що термін «товар» – категорія більше господарського права (що впливає з аналізу вище зазначених законів). В більшості випадків вона асоціюється з продукцією, що виробляється суб'єктами підприємницької діяльності. Але договір міни не менш часто застосовується й іншими учасниками цивільного обороту, які не є суб'єктами підприємницької діяльності (в нашому випадку – учасниками товариств, акціонерами). Поширеним на практиці є договір міни нерухомості між власниками квартир. Хіба можна квартиру вважати продукцією? Аналогічно можна висловитись і про міну корпоративних прав. В цих ситуаціях говорити, що предметом правочину є то-

вар, – некоректно. Тому, вважаємо, дефініція договору міни необхідно корегувати. На нашу думку, доцільно закріпити предмет договору міни аналогічно до термінології вжитої в ст. 655 ЦК України «Договір купівлі-продажу», тобто використовувати і майно, і товар. Найближчим за значенням поняття «товар» є поняття «майно», під яким, відповідно до ст. 190 ЦК України, розуміють окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Майно не завжди виступає товаром, проте товар завжди носить ознаки майна. Відповідно до ст. 139 ГК України майном визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі, або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. В Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року «майно» включає майно будь-якого виду, незалежно від того, матеріальне воно чи виражене в правах, рухоме чи нерухоме, та правові документи або документи, які підтверджують право на таке майно або частку в ньому [6].

До того ж проблема «допустимості корпоративних прав як предмету договору міни» має ще й іншу сторону – це наявність ознак як майнових, так і немайнових прав.

Влучну думку виловлюють О. Простибоженко та В.В. Лисенко, які вважають, що терміном «майно» в широкому його розумінні позначається як окрема річ (або їх сукупність), так і сукупність майнових прав та обов'язків сторони за договором. У більш вузькому розумінні цей термін означає лише речі (їх сукупність). Тому законодавчих перепон на відчуження майнових прав не існує, якщо тільки інше не впливає із змісту або характеру цих прав [7, с. 94].

Для правильного розуміння терміна «майно» для різних договірних конструкцій (в тому числі договору міни), вважаємо за необхідне 1) визначити конкретні права та обов'язки сторін у правовідносинах, що впливають з даного договору; 2) тлумачити правову норму, що регулює дану договірну конструкцію в комплексі, тобто у взаємозв'язку з іншими правовими нормами.

Найбільш типовим є обмін корпоративних прав на інші корпоративні права (тобто обмін частками в ТОВ, акціями різних АТ). Разом з тим слід відповісти на питання: а чи можливим є обмін корпоративних прав на послуги? У відповідності до ч. 5 ст. 715 ЦК України договором може бути встановлений обмін майна на роботи (послуги). Корпоративні права охоплюються терміном «майно», а тому дана норма фактично санкціонує можливість укладення правочину міни, предметом якого буде обмін корпоративних прав на певні послуги.

Чи є обмеження щодо обміну частками (акціями)? В ГК України у порівнянні з ЦК України містяться певні обмеження щодо предмету договору міни. Чи стосуються вони корпоративних прав? Для цього необхідно проаналізувати зміст ч. 4 ст. 293

ГК України. Не може бути об'єктом міни (бартеру) майно, визначене законодавством до основних фондів, яке належить до державної або комунальної власності, у разі якщо друга сторона договору міни (бартеру) не є відповідно державним чи комунальним підприємством. Законодавством можуть бути встановлені також інші особливості здійснення бартерних (товарообмінних) операцій, пов'язаних з придбанням і використанням окремих видів майна, а також здійснення таких операцій в окремих галузях господарювання. Що є основними фондами? Їх перелік наводиться в Наказі №507 від 19 серпня 1997 року Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації «Щодо затвердження Державного класифікатора України «Класифікація основних фондів» [8]. Зокрема, це будівлі, машини, транспортні засоби, устаткування. Перелік основних засобів закріплений в Наказі є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Тому обмежень щодо обміну корпоративними правами (за винятком обмежень, пов'язаних з переважним правом) законодавством не передбачено.

Суттєвою рисою договору міни корпоративних прав у порівнянні з іншими правочинами щодо відчуження та набуття корпоративних прав, якій варто приділити увагу, є момент набуття права власності. З економічної точки зору, надаючи одне майнове благо в обмін на інше майнове благо від контрагента, учасник цивільного обігу, як правило, зацікавлений в тому, щоб різниця у часі між таким економічним обміном була мінімальною. Іншими словами, принцип відплатно-економічного обміну товарами об'єктивно обумовлює правило про одночасність чи одноментність виконання сторонами своїх обов'язків. Але в реальному обігу досить важко зустріти одночасне виконання в абсолютному вигляді [9, с. 461].

Дослідник у сфері правового регулювання договору міни В.В. Лисенко зазначає, що особливість ієрархії норм, присвячених міні, полягає в тому, що спочатку застосовуються спеціальні норми, передбачені параграфом 6 гл. 54 ЦК України і ст. 293 ГК України, а потім – норми законів та підзаконних нормативно-правових актів, що присвячені регулюванню бартеру (якщо укладається договір бартеру) [1, с. 47]. Але, вважаємо, дане наукове положення не мати-

ме змісту щодо моменту переходу права власності на такий вид майна, як корпоративні права з наступних причин.

За договором міни право власності на обмінювані товари переходить до сторін одночасно після виконання зобов'язань щодо передання майна обома сторонами, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 4 ст. 715 ЦКУ). Тобто право власності на обмінювані товари набувається не з моменту передачі, що визначається окремо по кожному з цих товарів, як це передбачено загальним правилом ст. 334 ЦК України, а одночасно після передачі товарів обома сторонами. Якщо за договором міни передача товарів здійснюється неодноразово, то моментом виникнення права власності на обмінювані товари у обох сторін буде вважатися момент передачі товару, здійсненої пізніше.

Разом з тим вище зазначене правило (щодо моменту набуття права власності) діє тоді, коли інше не встановлено законом. Отже, норма має диспозитивний характер. І саме це має суттєве значення для міни корпоративних прав, оскільки момент набуття права власності на частку (акції) регулюється не загальними нормами ЦК України, а спеціальним законодавством. Фактично у випадку міни корпоративних прав норми спеціального закону матимуть пріоритет у застосуванні по відношенню до спеціальних норм ЦК України (глава 54), якими регулюється дана договірна конструкція і які є вищими за юридичною силою по відношенню до норм закону.

Тобто застосуванню підлягає норма ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні», у відповідності до якої права на участь в управлінні, одержання доходу тощо, які випливають з іменних цінних паперів, можуть бути реалізовані з моменту внесення змін до реєстру власників іменних цінних паперів [10].

Таким чином, підвівши висновок вищезазначеного, можемо ствердити про наявність прогалін у чинному законодавстві України щодо регулювання корпоративних відносин з приводу договору міни корпоративних прав. А тому і пропонуємо не лише проаналізувати ці явні, на наш погляд, недоліки, а й внести відповідні поправки у норми права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лисенко В.В. Цивільно-правове регулювання відносин за договором міни (бартеру): дис. ... канд. юрид. Наук: 12.00.03 / Лисенко Владлен Вікторович. – К., 2012. – 226 с.
2. Справа № 3/451 <http://corpravo.com/scdova-praktika/akcionerni-tovaristva3/postanova-vgs-ukrajini-vid-13.03.2008r.-sprava-3451>
3. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України №959-XII від 16 квітня 1991 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – №29. – Ст. 377.
4. Про захист економічної конкуренції: Закон України №2210-III від 11 січня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №12. – Ст. 64.
5. Про ціни і ціноутворення: Закон України від 21 червня 2012 року №5007-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – №19-20. – Ст. 190.
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року http://zakon.nau.ua/doc/?code=995_789
7. Простибоженко О. Договір міни / О. Простибоженко. – К.: Видавець Фурса С.Я., 2005. – 124 с.
8. Щодо затвердження Державного класифікатора України «Класифікація основних фондів: Наказ №507 від 19 серпня 1997 року Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0507217-97>
9. Сарбаш С.В. Исполнение договорного обязательства / С.В. Сарбаш. – М.: Статут, 2005. – 636 с.
10. Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні: Закон України №710/97-ВР від 10 грудня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №15. – Ст.67.